

Slaget vid Kliszów den 9 juli 1702

Brödet väntar i fiendens läger!

Öster om floden Nida gav skogspartierna och kärren ett utmärkt naturligt skydd. Där bakom hade de sachsiska och polska arméerna grupperat sig. De djupa sänkorna och de täta ekskogarna norr om ställningen borde förhindra större fientliga styrkor att framrycka. Bara mindre avdelningar, som den svenska truppstyrka som observerats vara i rörelse redan i daggroningen, skulle kunna komma den vägen. August II och hans befälhavare såg ingen anledning till oro. Kanske var det därför spaningstjänsten sköttes sporadiskt...

Texten är en sammanställning av major Per Iko's artikel i Pennan och svärdet, en intervju med överste 1 Einar Lyth samt några utdrag ur Frans G. Bengtssons *Karl XII:s levnad del 1. Biografier från Wikipedia*.

I mars 1702 hade Karl XII med den svenska huvudarmén brutit in i Polen med det tydliga syftet att tvinga kung August II bort från den polska tronen. Två månader senare kunde svenskarna slå läger utanför Warszawa som intogs utan strid. August var emellertid redan försvunnen i riktning mot Kraków. Ur den svenske kungens perspektiv fanns ingen möjlighet till någon medelväg – August II utgjorde fortfarande ett alltför farligt hot och måste störtas för att säkra Sveriges strategiska läge. Order utgick därför till generalerna Karl Gustaf Mörner och Magnus Stenbock i Vilnius att ansluta sig till den svenska huvudarmén. Samma befallning gavs till de svenska befälhavarna i Pommern och Kurland.

Ojämna styrkeförhållanden

När den svenska armén bröt upp och gick mot söder den 16 juni, såg den sachsiska armén det som en ypperlig möjlighet att anfalla innan några svenska förstärkningar hunnit anlända. På svensk sida var man fullt medveten om den risk som togs att möta en nästan dubbelt överlägsen fiende. Efter femton dagars marsch hade svenskarna nått till Kielce, mer än halvvägs till Kraków. Samtidigt uppdagades att August hade satt sig i rörelse och nu befann sig med den sachsiska armén i Pińców, knappt femtio km söder om svenskarna, inväntande den polska kronarmén.

Trots att Mörner och Stenbock fortfarande befann sig en bra bit från huvudarmén, ville Karl XII i detta läge omedelbart framrycka vidare mot sin fiende. Därför gick den svenska armén på kvällen den 7 juli i ställning vid byn Obice, bara åtta km norr om den sachsiska armén som vid det laget framryckt till Kliszów. Kungens avsikt var att omgående fortsätta framåt i gryningen dagen därpå. Stridsvärdet hos de av hunger och törst utmattade soldaterna och hästarna var dock så dåligt att generalerna lyckades få kungen att avvakta en dag. Enligt traditionen sägs Karl XII vid tillfället dock ha yttrat att ”hungriga hundar bita bra”. Sannolikt bedömdes ett dröjsmål inte riskera att polska kronarmén skulle hinna förena sig med sachsarna. Att väntan berodde på att årsdagen av övergången av Düna året innan inväntades framförs också ibland. I alla fall anlände under kvällen den 8 juli till slut Mörners styrka.

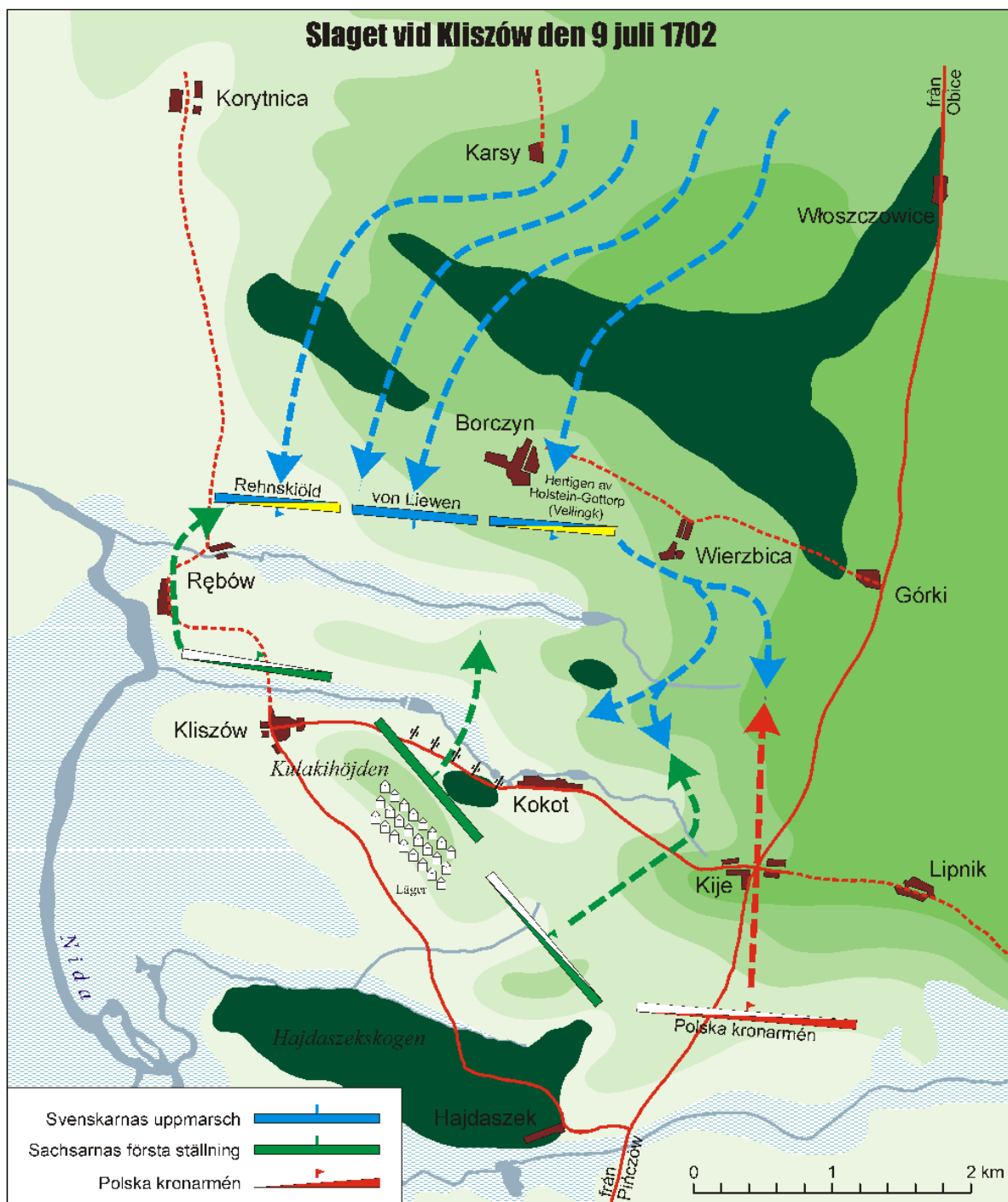
Att långt efter en händelse kunna ange något så när exakta uppgifter över motstående härars styrkor är ofta vanskligt. De officiellt uppgivna siffrorna kan många gånger vara förskönade i någons favör. Även i handlingar där kravet på objektivitet är större, till exempel i kamerala dokument, ges inte alltid en rättvisande bild av antalet officerare, soldater och ryttare som verkligen deltog i striden. Sjukdomar, permissioner och kommenderingar är orsaker som kan minska den faktiska numerären.

Den sachsiska armén, som sedan den 6 juli hade varit grupperad i Kliszów, bestod sannolikt av närmare 16.000 man, fördelade på sexton bataljoner infanteri, 44 skvadroner kavalleri och 24 skvadroner dragoner. Dess artilleri utgjordes av drygt fyrtio pjäser, varav drygt hälften grova 12-pundiga kanoner. Under kung August hade fältmarskalken Adam Heinrich von Steinau det högsta befälet. Kronarmén bestod av idel traditionellt polskt rytteri under kronfältherren Hieronim Lubomirski. Den stridande delen av dem kan uppskattas ha varit knappt 8.000 man. På svensk sida kunde sedan förstärkningen anlät på kvällen den 8 juli räknas arton bataljoner infanteri, 35 kompanier kavalleri och tolv kompanier dragoner. Fyra 3-pundiga regementsstycken utgjorde hela artilleriet. Den effektiva styrkan torde ha legat runt 12.000 man.

Gynnsam terräng – för vem?

Från den polsk-sachsiska sidan utsändes den 8 juli spaningsavdelningar mot Obice, varvid mindre skärmytslingar uppstod. Kung August hade dock för avsikt att vänta med ett regelrätt anfall tills den polska kronarmén anlät, vilket också närmast var ett krav från polackernas håll. Genom en aktiv underrättelsetjänst hade August fått kännedom om den svenska styrkesammandragningen. Något svenskt anfall innan trupperna från Pommern anlät bedömdes inte som rimligt och de var ännu långt borta. Å andra sidan hade inte heller svenskarna funnit för troligt att kronarmén skulle kunna förena sig med sachsarna redan under den 9 juli.

Strax väster om byn Kliszów rinner floden Nida genom ett större sumpområde och söder därom låg vid tiden för slaget Hajdaszekskogen. Den sachsiska armén utnyttjade dessa två terränghinder som sina bägge flankskydd, med vänstra flygeln grupperad på Rebówåsen, mitten tillsammans med artilleriet på Kulakihöjden och högra flygeln med front mot nordost. Framifrån skyddades grupperingen av sankor vid Rebów och Kokot. August II kände sig säker, och säker på att det var han som skulle komma att ta initiativet i striden. Sachsarna hade knappast någon anledning att ägna en tanke på att det naturliga skyddet i flank och rygg skulle vara lika hindrande för en försvarare att ta sig ur som för en anfallare att ta sig igenom. Svenskarna å sin sida hade konstaterat att eskogarna norr om Kliszów effektivt skulle dölja en framryckning för sachsarna. Trots att terrängen vid första anblicken kan beskrivas som flack innebar de korsande bäckravinerna en hel del blinda punkter.

Svenskarna inleder

Onsdagen den 9 juli klockan sex på morgonen formerades den svenska slagordningen med korum och fastställande av fältropet ”Med Guds hjälp!”. Över den högra flygeln gavs generallöjtnanten Karl Gustaf Rehnskiöld befälet, med träffencheferna Karl Gustaf Mörner respektive Jakob Spens, sammanlagt 21 skvadroner. I mitten anfördes generallöjtnanten Bernhard von Liewen sjuttion bataljoner infanteri, med generalmajorerna Magnus Stenbock i första och Knut Posse i andra träffen. Den unge hertigen Fredrik av Holstein-Gottorp förde formellt befälet över vänstra flygeln, åtföljd av generalen Otto Vellingk. Generalmajorerna

Alexander Stromberg och Karl Nieroth ledde där varsin träffen med summa nitton skvadroner.

Ett rykte var i omlopp att den sachsiska armén redan var stadd i rörelse. När detta visat sig vara falskt igångsattes den svenska marschen vid niotiden. Den skogbetäckta terrängen försvårade framryckningen men var utan tvekan också skälet till att den svenska armén länge förblev oupptäckt. Omkring klockan tio kunde Karl XII från höjdpaket sydost om Korytnica beskåda sachsarnas läger på Kulakihöjden som föreföll lugnt och stilla. För att hålla dem kvar i tron att det bara rörde sig om en liten truppavdelning, gavs order om att fanor skulle hållas ihoprullade, standar sänkta och pikarna släpas. Vid närmare halv ett befann sig den svenska armén i höjd med Borczyn.

Något annat än sporadiska spaningsanfall innan den svenska armén var fulltalig hade inte sachsarna förväntat sig. Vid elvatiden insågs att även infanteri ingick bland de annalkande svenska trupperna, men det dröjde ytterligare minst en timme innan slagordning intogs. Artilleriet på Kulakihöjden öppnade eld, dock utan effekt eftersom avståndet var för långt. Under August och von Steinau leddes den sachsiska armén på den högra flygeln av Jakob Henrik von Flemming, i mitten av Johann Matthias von der Schulenburg, och på vänsterflygeln av den danske generalmajoren Adam Fredrik von Trampe. Även den sachsiska armén var uppställd på två träffen med infanteriet och artilleriet i mitten.

Möjligen var den första svenska avsikten att anfälla sachsarna frontalt, men rekognoscering visade *"huru omöyeligt det var at komma der bröstganges på fiendens Armee"*. Därför beslöts om en djärv dragning åt vänster av hela den svenska armén för att på så sätt kringgå den sanken marken och angripa den sachsiska högra flygeln.

Polackerna kommer och går

Sachsarna avsåg att ge sig på svenskarna från två håll under deras rörelse. Över Rebów skulle den vänstra flygeln gå för att angripa Rehnskiölds styrka. På samma gång ryckte det sachsiska infanteriet fram i nordlig riktning rakt mot Borczyn. Den svenska kringgången skulle mötas av den högra flygeln.

En mycket obehaglig överraskning uppenbarade sig för den svenska armén då den polska kronarmén plötsligt kunde skymtas bortom Kije. Ett anfall från dem skulle förhindra det svenska försöket att överflygla den sachsiska flanken. Snabbt organiserades en vänsterflygel av infanteri som skulle klara befarade polska kavallerianfall. Samtidigt lyckades kronarmén att klämma in och skymma sikten för den sachsiska högerflygeln söder om Kokot.

Den svenska vänstra flygeln, som nu var förstärkt med nio bataljoner infanteri, sökte förekomma det förväntade polska anfallet. Istället påbörjade svenskarna under hertigen av Holstein-Gottorp ett angrepp mot kronarmén strax före kl. två på eftermiddagen. När hertigen nästan omedelbart stupade övertogs befälet av Vellingk som berättar hur de polska ryttarna

framryckte ”i förstonne utj rätt god ordning uppå de våra och höll sig vähl nog emot första salvan af vårt infanterie; men effter den andra salvan ville den intet längre tåhla elden, utan begynte gå tillbakas så fort som våra avancera kunde, och kommo omsijder aldeles utur sicktet”. De beridna polackerna i sina blanka harnesk och färgglada dräkter kom omgående i oordning och tog till flykten över Kije, där det svenska förföljandet avbröts.

"Båda bataljonerna från Närke-Värmlands regemente, under befäl av överste Carl Gustaf Roos, kommenderades att förstärka vänstra flygeln när polska kronarmén dök upp från Kije. I full språngmarsch begav sig bataljonerna dit och ställde upp i luckorna mellan kavalleriskvadronerna. Kung Karl kom själv efter. Kronarmén ryckte fram i god ordning och möttes av svenskarnas första salva. Efter ytterligare en och vid anblicken av Närke-Värmlands fällda pikar fann de emellertid för gott att om sina hästar och retirera. Överdådigt beridna lämnade de snart de förföljande svenskarna långt bakom sig. Tomrummet efter de polska ryttarna fylldes snabbt av sachsare, som nu attackerade svenskarnas vänster flygel. kavalleriet där slog dock tillbaka och motanfallet fullföljdes av den ena av Närke-Värmlandsbataljonerna, detta ledde till att sachsarna gav slaget förlorat. Enligt rapporter efter slaget stupade endast en soldat från Närke-Värmlands regemente." (Livgrenadjären 2002.)

Den trängda sachsiska högerflygeln sökte under tiden bredda utrymmet genom att anfalla Vellingks förstärkta flygel. Träffpunkten kom emellertid att bli mot tre bataljoner från den svenska mitten. Södra skånska kavalleriregementet kunde därefter kasta de sachsiska dragonerna över ända och angreppet fullbordades av en värmländsk bataljon. Den sachsiska högerflygeln tog samma väg som den polska kronarmén bort från slagfältet. Svensk kavalleritaktik hade besegrat sachsisk: *”Wårt Rytterij brukade mäst wärian, men fienden eelden, hwilcken våra ginge medh blåtta wärian in på lijfwet, sedan dhe första salvan uthhållit”*.

Sachsisk omfattning avvärjs

När den sachsiska vänstra flygeln under von Steinau på faskiner övergått moraset vid Rebów, framryckte de hastigt mot Rehnskiölds under omgruppering varande styrkor. Målet var att skära av dem från den svenska mittens infanteri. Med 34 skvadroner mot 21, vilka dessutom bestod av 125 ryttare mot 100, tycktes utgången vara given. Genom rådigt handlande lyckades dock Rehnskiöld göra helt om på de i slagordning uppställda skvadronerna och mötte därigenom det sachsiska anfallet. Den följande striden blev häftig och blodig: *”Sachsernes, som intet mindre än detta förmodade förslag så blefwe förryckte at de, förmärckiandes, huru de Swenske icke stort skiöte utan med wärjan i näfwen, under och genom Röken, ginge löst på dem, och kastade en Esquadron efter den andra öfwer ända, sampt chargerade alt hwad de funne för sig, utan at lemna dem tijd at repa eller åter sammandraga sig, nödgades öfwer hals och hufwud at taga en skyndesam och hastig Retraite”*.

Stridssättet karakoll innebar att första ledets ryttare red fram, avfytrade sina pistoler, vände helt om och släppte fram nästa led att göra samma sak. Eftersom stridssättet dåligt utnyttjade växelspelet mellan eld och rörelse, var det ineffektivt mot en eldöverlägsen motståndare. Det

svenska kavalleriet undvik därför normalt karakoll, för att istället efter pistolernas avlossande rida fram i galopp mot fienden med värjorna i högsta hugg. Följaktligen talade vid Kliszów de blanka vapnens intensiva slagkraft ännu en gång. Den av von Steinau återsamlade styrkan anföll på nytt svenskarna öster om Rebów, men tvingades att vika ännu en gång.

Mitten återstår

Vid tretiden på eftermiddagen var det sachsiska infanteriet ännu obesekrat. Nästan samtidigt anfölls det dock av återstoden av den svenska mitten i sin högra flank och av Spens med fyra östgötaskvadroner i vänsterflanken. Vare sig artilleri eller spanska ryttare kunde hindra de svenska bataljonernas häftiga framträngande. Karl XII:s infanteritaktik fick nu för första gången möjlighet att prövas i ett öppet fältslag. Priset för det svenska infanteriet var dock högt – Livgardet kom att stå för huvuddelen av de svenska förlusterna i hela slaget.

När det sachsiska lätta regementsartilleriet slutligen erövrats och vänts mot dem själva, tvingades de tillbakarycka. Schulenburg lyckades samla betydande delar till en ny ställning på Kulakihöjden. Kung August hade emellertid redan beslutat om återtåg till Hajdaszekskogen där en första återhämtning skulle ske. Armén var dock redan för utspridd eller skingrad. De sista spillrorna jagades bort eller togs till fånga i det tidigare sachsiska lägret. En stor del ryttare och soldater kom att fastna för alltid i träsket runt Nida. Mellan klockan fem och sex lät Karl XII ”spela Segersång med Puker och Trumpeter” och korum hölls.

De svenska förlusterna kan beräknas till 300 döda och upp till 800 sårade. På slagfältet låg 2.000 man döda och sårade kvar ur den sachsiska armén, lika många föll i fångenskap. Fanor, standar, pukor, hela det sachsiska artilleriet, fältkassan, ammunitionsförrådet hörde till det som föll i svenskarnas händer. Den armé som August kunde förfoga över var kraftigt försvagad. Infanteriet var närmast förintat, kavalleriet skingrat. August II var inte oskadliggjord, men hade tappat i anseende hos polackerna. Den sista resten av den polska enigheten rämnade. Men eftersom August fortfarande var kapabel att behärska delar av Polen innebar slaget inte det önskade avgörandet.

Kort om taktik och stridsteknik

Kavalleriet använde sig traditionellt av en stridsteknik som kallades karakollering. Det innebar att främsta ledet red fram emot fienden och avlossade sina pistoler, vände om och red tillbaka och laddade om. Nästa led red fram och avlossade sina pistoler osv. Det svenska kavalleriets skvadroner red istället fram i hög fart i en pilspets knä vid knä och efter att främsta ledet avlossat sina pistoler drogs sablarna och angreppet fortsatte med full kraft likt en bred spjutspets rakt in i fiendens gruppering, dåtidens pansartaktik! Effekten var enorm och låg till grund för karolinernas överlägsenhet på slagfältet.

Kung Karl var även en mästare på att använda taktikens grundbegrepp överraskning, kraftsamling samt lokal överlägsenhet. Karolinerna anföll ofta direkt ur marschgruppering med begränsat artilleriunderstöd och med bibehållen handlingsfrihet att sätta in kavalleriet

mot fiendens svagaste punkt. Genom att leda sina styrkor från en framskjuten position med god överblick av slagfältet kunde han även fatta snabba beslut om stridens nästa steg. Ett lysande exempel på denna situationsanpassade ledning under slaget vid Kliszów är den snabba sidoflyttningen av infanteribataljonerna från centern till vänstra flanken då polska kronarmén plötsligt uppenbarade sig på slagfältet. Taktiken fungerade under Stora Nordiska krigets första nio år men misslyckades vid Poltava på grund av bristfällig planering och olyckliga omständigheter med känt resultat.

Fältherrarna

Genom att generallöjtnant Karl Gustaf Rehnskiöld (1651–1722) så snabbt uppfattade situationen och gjorde helt om på kavalleriet, kunde den svenska högra flygeln slå tillbaka det sachsiska anfallet.

Carl Gustaf Rehnskiöld föddes antingen i Stralsund eller i Greifswald i Tyskland den 6 augusti 1651 som son till rikskammarrådet Gert Antoniison Kewenbringk Rehnschiöldt och Brita Torskeskål. Greifswald ingick i Svenska Pommern och tillhörde 1648-1815 Sverige, så Rehnskiöld föddes som en svensk. Han uppfostrades i Lund och **vid tjugotvå års ålder blev han fänrik i Värmlands regemente** och 1676 blev han löjtnant vid gardet. Under kriget 1677 befordrades han till överstelöjtnant och 1689 till överste. 1691 åkte han till Holland för att under **William av Orange** lära sig den högre krigskonsten. Efter att Karl XII blivit kung 1697 utnämndes han 1698 till generallöjtnant och friherre. 1705 blev han kungligt råd och 1706 vann han en lysande seger vid Frauenstadt där han med 9 000 man lyckades slå fiendens 18 000 starka här. För denna seger belönades han med fältherrestaven och grevetiteln. Han kom inte så bra överens med kungens andra gunstling, Carl Piper då de hade olika åsikter rörande krigsföringen, och detta bidrog till nederlaget vid Poltava. Han blev tillfångatagen och förd till Ryssland, där han, och Piper, fick ta hand om de övriga fångarna. 1718, efter nio års fångenskap, medgav Karl XII hans utväxling och han skyndade hem till Sverige och deltog i

det norska fälttåget. Vid kung Fredrik I:s kröning 1720, satte han kronan på den nya kungens huvud. Han dog på en resa från Stockholm till Kungsör den 29 januari 1722, 70 år gammal, och begravdes i Stockholms Storkyrka.

Kavallerigeneral Otto Vellingk (1649–1708), senare riksråd, övertog befälet över vänstra flygeln och slog tillbaka den polska kronarmén.

Otto Vellingk, född 1649, död 1708 var son till översten Otto Vellingk och Kristina Mannersköld samt bror till Mauritz Vellingk. Vellingk blev år 1664 löjtnant vid ett i Bremen förlagt svenskt regemente. Gick 1666 i fransk tjänst och befordrades 1670 till överste i franska armén. Under Sveriges krig mot Danmark bevistade han som frivillig slaget vid Halmstad, där han anförde en skvadron ur livregementet. Några dagar senare befordrades han till överste i svenska armén. Han deltog i Slaget vid Lund och upphöjdes 1676 i friherrligt stånd. År 1678 blev Vellingk överste för Tavastehus regemente och 1683 generalmajor av kavalleriet. År 1687 utnämndes Vellingk till landshövding över Gästrikland, Hälsingland, Medelpad, Ångermanland, Jämtland, Härjedalen och Lappland, en post som han 1693 bytte ut mot den som generalguvernör över Skåne, för att 1698 bli generalguvernör över Ingermanland och Kexholms län. Han befordrades även till general av kavalleriet 1698. I slaget vid Narva 1700 ledde han högra flygeln och han gjorde även bemärkta insatser i slaget vid Düna 1701, slaget vid Kliszow 1702 och slaget vid Punitz 1704, samt förde självständigt befäl i slaget vid Tillendorf 1704. 1705 upphöjdes Vellingk till kungligt råd och förordnades samtidigt till president i Åbo hovrätt. Han upphöjdes även 1706 i grevlig värdighet, men avled innan han hann ta introduktion.

Bernhard von Liewen föddes i Estland som son till generalmajoren och guvernören friherre Reinhold Liwe och hans hustru Hedvig von Wartensleben. 1668 gav han sig i utländskt tjänst som kadett vid franska gardet och tjänade därefter som volontär vid överste Ulfsparres regemente under holländskt kommando och deltog i de holländska landfälttågen. Därefter deltog han även som frivillig på holländska flottan i det stora sjöslaget vid Southwold Bay.

Han återvände till Sverige och medverkade som kapten i livgardet i slaget vid Lund. Han lär här inför svenska och danska härens åsyn ha dödat en dansk kapten, som utmanat en svensk officerare till envig och återkommit med hans värja som segertecken. I slaget vid Landskrona anföll han ensam danska generalen Detlef von Rumohr, som försökte rekognosera den svenska arméns ställningar, avväpnade honom och förde honom tillfångatagen till Karl XI. År 1678 befordrades han till major, 1679 till överstelöjtnant, 1686 slutligen till överste vid livgardet, 1696 till generalmajor och chef för Dalregementet och 1698 till generallöjtnant och guvernör i Wismar.

När Sverige år 1700 invecklades i nya krig, tjänstgjorde von Liewen först under Nils Gyllenstierna vid landstigningen på Själland och kallades efter segern vid Narva av Karl XII till Livland. Strax efter ankomsten dit, deltog han i övergången av Düna och året efter i slaget vid Kliszów. I april 1703 utnämndes han till general av infanteriet. Några veckor senare, den 18 maj 1703, genomförde han tillsammans med bland andra Karl XII en rekognosceringstur för att utspana fiendens befästningar vid Thorn. Medan kungen hukade sig ned bakom ett plank och tittade genom springorna, ställde sig Liewen bredvid kungen utan skydd av planket. Kungen uppmanade Liewen att "taga sig tillvara, att fienden icke måtte af hans galonerade kläder soupçonnera Hans Maj:ts närvaro eller dessutom skjuta efter honom sjelf, som de kunde tro vara en generalsperson". Omedelbart efter kungens varning träffades Liewen av en

falkonettkula som slet av hans högra ben. Det gick inte att stoppa blodflödet och Liewen avled några timmar senare samma dag. Hans sista ord uppges ha varit: "Gud vare lov, att konungen blev oskadd!" Karl XII närvarade tillsammans med flera av sina generaler vid Liewens begravning och fäste själv locket på Liewens kista.

Carl Gustaf Roos även, före 1705, **Carl Gustaf Roos af Hjelmsäter**, född 1655, död 1722, friherre, karolinsk krigare. Efter att enligt traditionen ha utbildats i utländsk tjänst deltog Carl Gustaf Roos i Karl XI:s danska krig. Efter Karl XII:s trontillträde följde han denne i fält. Roos utmärkte sig i slaget vid Narva år 1700 och befordrades därefter till överste, **tillika chef för Närke-Värmlands regemente. Roos förde befälet över regementet under slaget vid Kliszów.** Carl Gustaf Roos upphöjdes till friherrlig värdighet år 1705. Han hade dessförinnan haft tillnamnet Roos af Hjelmsäter, men kom efter upphöjelsen att kallas enbart "*Roos*". År 1706 blev Roos generalmajor och deltog som sådan i slaget vid Poltava den 28 juni 1709. Vid detta slag blev han, tillsammans med bland andra Hugo Johan Hamilton, tillfångatagen och fördes sinom tid till Moskva i fångenskap. Roos avled år 1722 på hemväg, sedan han frigivits ur fångenskap efter freden i Nystad 1721. Carl Gustaf Roos var far till friherre Axel Erik Roos (1684-1765)

August den starke, född 12 maj 1670, död 1 februari 1733, var kurfurste av Sachsen under namnet Fredrik August I 1694-1733, och blev genom mutor och politiskt rävspel också vald till kung av Polen under namnet August II 1697-1704 samt 1709-1733.

Den polska kronarmén

"Det fanns, utom detta allmänna adelsuppbåd, också en reguljär armé, kallad Kronarmén, värvad bland inhemskt och utländskt folk, mycket vackert kostymerad när statsfinanserna räckte till uniformer, utspisad på vissa kronogods som avsatta till dess behov."

"Ty marken började darra; och upp från terrängvågor på fältet till höger om hela sachsiska uppställningen, snett fram mot de vänsterdrivande svenskarna, kommo plötsligt vid pass 10 000 ryttare travande, i fyra mäktiga slaglinjer bakom varandra, i all krigets yttersta pomp och magnificiens. Det var Hieronymus Lubomirski med Kronármen, som just i detta ögonblick hunnit fram för att vara med om segern." (Frans G Bengtsson)

Bevingade husarer, parad i Krakow 1604 vid Sigismund Vasas bröllop

Bevingad husar

En **bevingad husar** var en tungt beväpnad och rustad polsk husar, en tyngre variant av den ungerska lätttrustade husaren. Termen "bevingad" kommer av de karaktäristiska "vingar" som var fästade på husarernas ryggharnesk. De polska husarerna var ett svårbesegrat vapenslag mellan 1570-talet fram till mitten på 1600-talet och påverkade speciellt svensk krigföring som tog intryck av de svåra nederlagen mot dem i början av 1600-talet.

Historia

De bevingade polska husarens ursprung var de lätttrustade serbiska och ungerska husarer som på 1490-talet dök upp som legoknektar i det polsk-litauiska samväldet. Utrustningen (vadderade kläder och beväpnade endast med sabel, lans och träsköld) gjorde dem lättroliga och snabba. I takt med eldvapnens utveckling och ineffektiviteten i striderna mot lättroliga tatarer och turkar nedrustades och avskaffades under 1500-talet successivt det polska tunga stålklädda rytteriet med medeltida anor och utrustades ofta som husarer. Därvid kom man att sakna ett tungt genombrytande rytteri för frontalanfall mot formerade fiendetrupper, för vilket de lätttrustade husarerna inte lämpade sig. Därför uppstod en taktisk kompromiss i och med att man lät husarerna anamma delar av det tunga rytteriets utrustning i en lättare variant.

Vid 1500-talets slut var de bevingade polska husarerna en hybrid mellan de lättroliga husarerna och ett tungt genombrytande rytteri. Konceptet blev mycket framgångsrikt i kriget mot turkar, tatarer, ryssar, kosacker, rumäner samt svenskar och deras tyska legoknektar. Längre var de polska husarerna obesegrade och deras effektiva chockanfall med blanka vapen påverkade Sveriges kung Gustav II Adolf att anamma polsk kavalleritaktik och överge den västeuropeiska rytteriattacken karakoll. Tre av de bevingade husarens mest kända segrar var slaget vid Kirkholm 1605 där en tre gånger större svensk här närmast förintades, slaget vid Klusjino 1610 där 6000 polacker i grund besegrade 35 000 ryssar och svenskar, samt slaget vid Kahlenberg 1683 där 3000 husarer red i yttersta spetsen för en 20 000 man stark kavallerichock som hävde de 150 000 turkarnas belägring av Wien.

Husarerna förlorade under 1700-talet sin militära betydelse och övergick till att under Polens nedgångsperiod assistera vid hovceremonier och tilldelas gardesuppgifter som ett minne av sin svunna storhetstid. 1776 avskaffades de officiellt enligt ett kungligt dekret som överförde deras uppgifter och traditioner på de lätttrustade lansbeväpnade ulanerna.

Utrustning och beväpning

Till skillnad från den lätttrustade ungerska/serbiska husaren var de polska bevingade husarerna tungt beväpnade med en arsenal bestående av sabel för strid med andra ryttare, lång värja på upp till 1.5 meter (koncerz) för strid från hästryggen med fotfolk samt två pistoler i sadelhölster. Ibland tillkom stridshammare (czekan) samt pil och båge. De bevingade husarens främsta vapen var dock en 4,5-6,2 meter lång engångslans kallad koppia med en stålpets på en stomme av urholkat askträ för viktreduceringens skull, samt med en 4 meter lång vimpel. Denna lans var det enda vapen som bekostades av den polska kronan i historien.

I gengäld gjordes en ofantlig mängd lansar då de oftast bara höll för en attack varpå husaren högg in med sabel eller värja eller hämtade en ny lans för ett upprepat anfall. Under ordnade förhållanden hade husarerna med sig vagnslaster med detta lätta engångsvapen. Vid chockanstormningar mot fienden är det väl dokumenterat att de långa husar-lansarna ganska ofta spetsade två motståndare åt gången i en stöt. Vid mer enstaka tillfällen rapporterades upp till tre genomborrade motståndare i en stöt.

Till beväpningen tillkom en lättare halvrustning (istället för den medeltida helkroppsrustningen) bestående av en hjälm (szyszak) med nack- kind- och nässkydd, ett rygg- och bröstharnesk med axelskydd och armskenor samt ibland skydd för höft och den övre delen av benet. Rustningarna var ofta draperade med lejon- leopard eller vargskinn eller broderade mantlar, beroende på rang. De bevingade husarerna får sitt namn från de karaktäristiska "vingarna", bestående av en eller två gam-, örn- eller strutsfjäderprydda träramar vilka är fästa på baksidan av sadeln eller på rustningens ryggharnesk. Dessa vingars funktion är omstridd bland militärhistoriker men förmodligen var det den visuella totalintrycket som var avgörande. De 1,5 m höga fjäderramarna förstörde ryttarnas rörelser och fick ryttarna att verka större och tornande i de redan höga turkiska sadlarna vilket hade effekt på både motståndarnas hästar och manskap. De bevingade husarernas framavlade hästar var kända för sin styrka och storlek med en mankhöjd över genomsnittet och var vid vite av dödsstraff belagda med exportförbud.